ATKURTAI LIETUVOS VALSTYBEI – 100 METŲ

Kretingiškiai Nepriklausomybės kovų dalyviai

Lietuvos Tarybai 1918 m. vasario 16-ąją paskelbus apie Lietuvos valstybės atkūrimą, netrukus buvo pradėtos kurti ne tik valstybės valdymo institucijos, bet ir savisaugos būriai vidaus tvarkai palaikyti bei kraštui nuo priešų apginti.

Lietuvos kariuomenę kurti ėmėsi iš Rusijos sugrįžę lietuviai karininkai. Tarp jų buvo kretingiškiai Vladas Nagevičius ir Adolfas Birontas, iš Kretingos krašto kilę Domas Grabys, Pranas Tamašauskas, Jonas Valentinavičius. Karo gydytojas Vladas Nagevičius 1918 m. spalio 15 d. buvo paskirtas Apsaugos komisijos prezidiumo sekretoriumi. Jis rūpinosi lietuvių karininkų bei lietuvių karo belaisvių sugrąžinimu į Lietuvą, pirmųjų savanorių aprūpinimu kareivinėmis, ginkluote ir amunicija. Laikinąjai vyriausybei 1918 m. lapkričio 23 d. sudarius Krašto apsaugos tarybą, tapo jos nariu, vadovavo Karo sanitarijos tarnybai.

Paskui besitraukiančią Vokietijos kariuomenę prie Lietuvos artėjant Raudonajai armijai, 1918 m. gruodžio 29 d. Laikinoji vyriausybė paskelbė atsišaukimą „Lietuva pavojuje“, kuriame kvietė pilietius stoti savanoriais į kariuomenę ir ginti Lietuvos laisvę. Kiekvienam savanoriui buvo pažadėtas išlaikymas ir 100 markių mėnesinė alga, o savanorio išlaikomai šeimai – 50 markių mėnesinė išmoka.

Savanoriams Kretingos krašte organizuoti 1919 m. sausio 5 d. buvo įkurta Kretingos komendantūra, kurios viršininku paskirtas Konstantinas Vilimas. Pirmąjį savanorių būrį Laukžemės valsčiuje 1919 m. sausio 22 d. surinko Mykolas Urbonavičius, kuriam pagelbėjo klebonas Pranciškus Čepulis, dovanojęs savanoriams žirgą. Savanoriai sausio 23 d. įsikūrė Kretingos vienuolyne. Atvykus būriui vyrų iš Kartenos, buvo suformuota Kretingos komendantūros kuopa, kurioje tarnavo 20–25 savanoriai. Jie ėmėsi palaikyti tvarką apskrityje, saugoti strategiškai svarbius objektus (valdžios institucijų pastatus, kelių ir geležinkelių tiltus). Savanoriams labai trūko uniformų, amunicijos ir ginklų, kuriais teko apsirūpinti patiems. Kuopą papildė 10 raitelių, atjojusių iš Liepojoje dislokuoto bermontininkų pulkininko Anatolijaus Liveno kavalerijos dalinio.

Greta savanorių 1919 m. kovo 5 d. buvo mobilizuoti pirmieji šauktiniai. Kretingos kuopoje birželio 11 d. buvo 40 karių. Komendantui į pagalbą atvykus karininkams Petrui Rutkauskui ir Romualdui Vaitkevičiui, pirmasis tapo komendanto padėjėju, o antrasis su 20 karių spalio 9 d. išvyko į Telšius. Kretingiškiai buvo priskirti prie 4-ojo pėstininkų pulko ir išsiųsti kovoti su bermontininkais ir bolševikais, o vėliau – į Lenkijos frontą.

Iš Kretingos apskrities savanoriais tarnauti išėjo apie 300 vyrų. Įsteigus Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medalį, juo 1928 m. buvo apdovanoti 267 asmenys. Leidyklos „Versmė“ duomenimis, Kretingos rajono savivaldybės teritorijoje 1928–1940 m. Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio statusą gavo 141 Nepriklausomybės kovų dalyvis.

Iš dabartinės Kretingos miesto teritorijos savanoriais tarnauti išėjo 26 vyrai: Adolfas Birontas, Alfonsas Gečas, Henrikas Dziubinskas, Stasys Endrikis, Augustas Indzelis, Silvestras Kontautas, Leopoldas Kubilius, Jonas Lankutis, Juozas Norvilas,

Kretingos komendantūros kuopa. 1919 m. Žemaičių dailės muziejus, Nr. ŽDM-BA(s)6.

Kretingiškis Steponas Vinkus, žuvęs 1919 11 22 prie Radviliškio kovoje su bermontininkais. 1919 m. Petras Ruseckas. Savanorių žygiai. Kaunas, 1937 (iliustr. lapas).

Steponas Lapinskas, Juozas Pabrėža, Kazys Paulauskas, Jonas Rupšas, Pranas Stonis, Steponas Stoukus, Jonas Šeputis, Leonardas Šišniauskas, Mykolas Šmaukšta, Pranas Urbonas, Stasys Urbonas, Juozas Valius, Juozas Vinkus, Steponas Vinkus, Jonas Žeimys, Alfonsas Žiobakas, Vincas Žiobakas, iš Salantų miesto – 3 vyrai: Pranas Butė, Stasys Gailys, Jonas Valentinavičius, iš Darbėnų seniūnijos – 61 vyras: Jonas Ruokis iš Benaičių, Antanas Budrys, Pranas Čerskis, Tomas Čiunka, Antanas Norkus, Pranas Paulauskas, Simas Ruikis, Antanas Stuokus, Kazimieras Sudavičius ir Antanas Šateikis iš Darbėnų, Stasys Piktuižis iš Dirgalio, Jonas Baužys iš Benaičių, Vincas Baužys iš Grūšlaukės Mėdsėdžių, Pranas Gadliauskas, Adolfas Petrulis ir Tadas Petrulis iš Kadagynų, Juozas Bertašius, Leonas Galdikas ir Jonas Simonavičius iš Kalgraužių, Vaclovas Budrikas ir Kostas Stonis iš Kašučių, Pranas Benetis ir Kazys Galdikas iš Kiaupiškės, Juozas Dema iš Kuniginių, Pranas Bružas iš Latvelių, Antanas Lapinskas ir Valerijonas Zaboras iš Laukžemės, Juozas Daugnoras, Juozas Grabys, Kostas Japertas ir Aleksas Martinkus iš Lazdininkų, Kazys Karpas ir Juozas

Karteniškis Konstantinas Gagilas, kulkosvaidžių būrio vadas, žuvęs 1920 m. prie Varėnos kovoje su lenkais. Apie 1919 m. Lietuvos liaudies buities muziejus, Nr. LLBM-M4951.

Skripkauskas iš Lendimų, Stasys Jurgutis iš Maloniškių, Antanas Baužys, Stepas Bučnis, Stepas Grikšas ir Juozas Serapinas iš Mažučių, Augustinas Šimkus ir Vincas Šimkus iš Medomiškių, Domas Jonušas ir Jurgis Kuprys iš Mončių, Jonas Galdikas, Petras Grikpėdis ir Kazys Jonušas iš Naujosios Įpilties, Kazys Galdikas iš Nausėdų, Adomas Ronkus ir Povilas Ruikis iš Pasertupio, Juozas Martinkus, Adomas Paulauskas ir Andrius Žobakas iš Senosios Įpilties, Pranas Apželtis iš Sūdėnų, Petras Barasas, Petras Budrikas, Kazys Skersys ir Vladas Skersys iš Šlaveitų, Antanas Paulavičius iš Vaineikių, Kazys Grigaliauskis ir Jonas Jašinskas iš Želvių, Stasys Bučmys ir Andrius Naruišis iš Žvirzdinių, iš Imbarės seniūnijos – 11 vyrų: Jurgis Raveikis iš Dvarčininkų, Juozas Adakauskas iš Gargždelės, Pranas Tamašauskas iš Imbarės, Stasys Eglinskas iš Klausgalvų, Jonas Kazlauskis iš Laivių, Kazys Ramonas ir Juozas Sodys iš Pesčių, Edvardas Lenkauskas iš Skaudalių, Jonas Buivydas iš Šaučikių, Domas Brazdeikis iš Tuzų, Stasys Anužis iš Urbaičių, iš Kartenos seniūnijos – 5 vyrai: Petras Daugėla ir Povilas Žilius iš Gaudučių, Konstantinas Gagilas, Kazys

Vladas Nagevičius, karininkas savanoris, Krašto apsaugos tarybos narys, Karo sanitarijos tarnybos viršininkas. 1919 m. Kretingos muziejus, Nr. KM-IF5982.

Karys savanoris Alfonsas Riauka iš Raguviškių (kairėje) su broliu, ūkininku Konstantinu Riauka prie Kretingos cerkvės. 1919 m. Kretingos muziejus, Nr. KM-IF4614.

Jablonskis ir Pilypas Stupelis iš Kartenos, iš Kretingos seniūnijos – 12 vyrų: Juozas Jurgutis iš Dimitravo-Tarvydų, Kazys Jakumas ir Jonas Tamašauskas iš Genčų, Ignas Anusas ir Kazys Stukas iš Kiauleikių, Aleksas Šilas iš Rūdaičių, Stasys Jurgutis iš Ruginių, Kazys Urbašius iš Tintelių, Vincas Andrėkus iš Traidžių, Jonas Piktuižis ir Jonas Plokštys iš Užpelkių, Petras Perkumas iš Virkštininkų-Vydmantų, iš Kūlupėnų seniūnijos – 2 vyrai: Andrius Bražinskas iš Asteikių, Kostas Rumbutis iš Kūlupėnų, iš Žalgirio seniūnijos – 21 vyras: Juozas Butkus, Celestinas Lukauskis ir Juozas Slušnys iš Baublių, Juozas Liepis iš

(Nukelta į 6 p.)

Kretingiškiai Nepriklausomybės kovų dalyviai

(Atkelta iš 5 p.)

Bliūdsukių, Jonas Beniušis, Antanas Jašinskas ir Mečislovas Vaitkus iš Būdviečių, Stasys Žiobakas iš Dupulčių, Antanas Žiobakas iš Jokūbavo, Jonas Sauseris iš Laumalių, Kazys Viršila iš Mikoliškių, Domas Domarkas ir Kazys Markus iš Rubulių, Antanas Jurkus iš Kačaičių, Stasys Vaišvilas iš Kumponų, Vladas Mongirdas iš Notiškės, Ignas Paulauskas ir Stasys Šimkus iš Petrikaičių, Alfonsas Riauka iš Raguviškių, Pranas Vaišvila iš Šašaičių ir Aleksas Malinauskas iš Žutautų.

Dauguma savanorių buvo gimę 1892–1901 metais. Vyriausi buvo Vincas Andrėkus, Jonas Buivydas ir Juozas Liepis, gimę 1875–1878 m. Net 19-ka jaunuolių savanoriais įstojo būdami nepilnamečiai: Andrius Bražinskas, Stasys Eglinskas, Stasys Gailys, Kazys Jablonskis, Edvardas Lenkauskas, Kazys Skersys, Juozas Sodys, Pilypas Stupelis, Juozas Šideikis, Vincas Šimkus buvo 17-os, Domas Brazdeikis, Juozas Butkus, Stasys Endrikis, Kostas Japertas, Juozas Jurgutis, Stepas Lapinskas, Jonas Rupšas, Stasys Urbonas ir Steponas Vinkus – 16-kos metų.

Savo noru į Lietuvos kariuomenę išėjusių kretingiškių buvo ir daugiau. Tarp jų buvo Petras Grabys iš Lazdininkų, Ignas Duoblys iš Nasrėnų, Pranas Papievis iš Ankštakių, Kazimieras Piktuižis iš Dirgalio, Adolfas Stanevičius iš Senkų, Petras Joneckis iš Lapgaudžių, leitenantas, 1-ojo husarų pulko kulkosvaidžių eskadrono vadas Kazimieras Tiškevičius ir kiti. Dauguma jų pateko į mobilizuotųjų šauktinių sąrašą, todėl kariuomenės kūrėjo savanorio statusas jiems negalėjo būti suteiktas. Kitiems savanoriams iki šio statuso suteikimo (iki 1928 m.) mirus ar žuvus nelaimingo atsitikimo metu, neatsirado artimųjų, kurie kreiptųsi į komisiją, kad kūrėjo savanorio statusas būtų pripažintas po mirties. Treti, kukliausieji, netgi nesiekė būti pripažintais Lietuvos kariuomenės kūrėjais savanoriais.

Ne vienas kretingiškis už parodytą narsą buvo apdovanotas Vyčio kryžiumi. Šio ordino kavalieriais tapo generolai Vladas Nagevičius (1921 m. ir 1928 m.) ir Pranas Tamašauskas (1926 m.), pulkininkas Adolfas Birontas (1919 m.), pulkininkas leitenantas Jonas Valentinavičius, leitenantas Aleksas Šilas (1919 m.), grandinis Jonas Sauseris (po mirties, 1921 m.), eiliniai Steponas Vinkus (po mirties; 1920 m.), Jonas Beniušis (1919 m.) ir Juozas Martinkus, 4-ojo pėstininkų pulko Kretingos kuopos vadas, leitenantas Romualdas Vaitkevičius ir viršila Jonas Petrauskas.

Kariai savanoriai. Kairėje stovi Pranas Vaišvila iš Šašaičių. 1919–1920 m. Kretingos muziejus, Nr. KM-IF4322.

Karys savanoris Ignas Duoblys iš Nasrėnų (kairėje) su tarnybos draugu. 1919–1920 m. Vyskupo Motiejaus Valančiaus gimtinės muziejaus fondai, Nr. VMVGM-IF915.

Nepriklausomybės kovų dalyvis Pranas Papievis iš Ankštakių. 1919 m. Ritos Nagienės archyvas.

Nepriklausomybės kovų dalyvis Petras Joneckis iš Lapgaudžių. 1919–1920 m. Kretingos muziejus, Nr. KM-P8907/5.

Kariai savanoriai broliai Stasys Piktuižis (kairėje) ir Kazimieras Piktuižis (dešinėje) iš Dirgalio su bendražygiais. Lietuvos liaudies buities muziejus, Nr. LLBM-M4977.

Ne visi savanoriai ir šauktiniai grįžo iš Nepriklausomybės karų. Kovose žuvo ar eidami karinę tarnybą 1919–1920 m. mirė iš Kretingos apskrities kilę Pranas Apželtis, Juozas Benelis, Pranas Benetis, Juozas Beretis, Petras Bliruskis, Pranas Butė, Antanas Butkus, Domas Domarkas, Konstantinas Gagilas, Feliksas Gedgaudas, Jonas Jundulas, Petras Juodvalkis, Jonas Jurgutis, Stepas Klokas, Stasys Kniupšta, Aleksas Martinkus, Pranas Mažonas, Julius Pabrėža, Jonas Piktuižis, Pranas Paulauskas, Jonas Sauseris, Steponas Stoukus, broliai Juozas ir Steponas Vinkai, Alfonsas Žiobakas. Su to paties likimo kovos draugais jie liko ilsėtis Rozalimo, Širvintų, Kauno, Panevėžio, Vilniaus krašto kapinėse.

Žuvusiems kariams atminti Kretingos savanoriai II miesto kapinėse 1928 m. pastatė kuklų obeliską, prie kurio tarpukariu minėdavo Lietuvos kariuomenės dieną ir kitas šventes.

Julius KANARSKAS
Istorikas, Kretingos muziejus

Konkursas „Aš žinau Lietuvos ir savo krašto istoriją“

Vasario 16 dieną švęsime Lietuvos valstybės atkūrimo 100-metį. „Švyturys“ savo skaitytojus ta proga kviečia pasitikrinti žinias ir dalyvauti konkurse „Aš žinau Lietuvos ir savo krašto istoriją“: kiekviename numeryje iki Vasario 16-osios užduosime po vieną klausimą. Daugiausia teisingų atsakymų pateikusių skaitytojų lauks dovanos. Nugalėtojus paskelbsime Vasario 16 dienos išvakarėse.

Praėjusį kartą klausėme: Kuris signataras, Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centro ekspertų duomenimis, surašė Berlyno archyve rasto Nepriklausomybės akto egzempliorių lietuvių ir vokiečių kalbomis? Atsakymas: Jurgis Šaulys.

Šiandien klausiame: Kiek laiko ir kur bus eksponuojamas Vasario 16-osios Akto originalas?

Atsakymų lauksime tel. 8 445 51205 arba el. paštu svyturiolaikrastis@gmail.com

Redakcija